

Hariduslike erivajadustega laste toetamine: muudatused põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses

Piret Liba

üldharidusosakonna nõunik, haridus- ja teadusministeerium

Nele Labi

hariduse tugiteenuste agentuuri juht, SA Innove

Hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorraldust muudeti eesmärgiga luua õpilastele paremad võimalused võimetekohase hariduse omandamiseks. Uus regulatsioon võimaldab enam arvestada õpilase individuaalsusega ja pakkuda talle tuge, mis ei sõltu niivõrd õpilase meditsiinilisest diagnoosist või määratud puudest, kuivõrd sellest, millist õppekorraldust ja tugiteenuseid ta vajab.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 37 kohaselt on igaühel õigus haridusele. Riigikogu on hariduspõhiõiguse tagamiseks loonud õigusliku raamistiku: 2010. aastal kehtima hakanud põhikooli- ja gümnaasiumiseadusega sätestati Eesti hariduskorralduse läbivaks põhimõtteks **kaasava hariduse rakendamine**. Seaduse kohaselt peab kvaliteetne üldharidus järgima kaasava hariduse põhimõtteid ning olema võrdväärselt kättesaadav kõigile inimestele, sõltumata nende sotsiaalsest ja majanduslikust taustast, rahvusest, soost, elukohast või hariduslikust erivajadusest.

Kaasav hariduskorraldus põhineb eelkõige eetilistel printsiipidel, mille järgi peab igal lapsel olema võimalus tähendusriikka ja kvaliteetse hariduse omandamiseks kodulähedases koolis koos teiste omavanuste

õpilastega. Haridus on õppija jaoks kvaliteetne, kui see vastab just tema vajadustele ning aitab tal oma võimeid ja potentsiaali maksimaalselt välja arendada. Osaledes kaasavas õppeprotsessis, saab laps võimetekohaselt ning talle tähenduslikul viisil omandada kognitiivsed ja sotsiaalsed oskused, mis aitavad tal edaspidi elus paremini toime tulla. Kõige üldisemalt taotleb kaasav hariduskorraldus erivajadustega laste ja täiskasvanute sotsiaalset kaasatust. Kvaliteetne ja kohane haridus vähendab seejuures oluliselt hilisemat koormust hoolekandesüsteemile.

Selle aasta alguses muudeti hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorraldust eesmärgiga luua õpilastele paremad võimalused võimetekohase hariduse omandamiseks. Veebruaris jõustunud põhikooli- ja

gümnaasiumiseaduse muudatustele eelnes 2016. aastal kaasava hariduse uuring¹, mille eesmärk oli välja selgitada, kuidas senine riiklik hariduspoliitika ning rahastussüsteem toetavad hariduslike erivajadustega õpilaste hariduslikku ja sotsiaalset kaasamist ning õpitulemuste saavutamist. Uuring näitas, et kaasava hariduse rakendamist takistavad nii hoiakud kui ka puudulikud teadmised ja ressursid tugiteenuste osutamiseks, kuna hariduslike erivajadustega õpilaste kaasamine tavakooli ja tavaklassi ilma vajaliku toeta on kahjulik nii konkreetsele õpilasele, kaasõpilastele kui ka õpetajatele, kelle olule jääb kogu õpilase toetamine.

Nii uuringu tulemused kui ka huvi-gruppidele saadud tagasiside osutasid, et meditsiinilistel diagnoosidel põhinev kategoriseerimine ja eriklasside jaotus ei toeta kaasava hariduse juhtmõtteid, tugispetsialistide teenused ei ole abivajajale alati kättesaadavad ning riiklik rahastamissüsteem ei toeta paindlikku õppekorraldust. Uuringus sõnastati rida soovitusi, millest mitmed said seadusemuudatustega ellu viidud ning koolidele ja kooli pidajatele loodi senisest suuremad võimalused õpilase individuaalsetest vajadustest lähtuva õppe korraldamiseks ja tugisüsteemide rakendamiseks.

Lapse vajadusest lähtuva õppekorralduse ja tugiteenuste parema kättesaadavuse tagamiseks: ...

... loodi senisest paindlikumad võimalused iga õpilase õppe korraldamisel.

Õppe korraldamisel lähtutakse õpilase toe vajadusest ja mahust, mitte meditsiinilisest diagnoosist

Uus regulatsioon võimaldab enam arvestada õpilase individuaalsusega ja pakkuda talle sellest lähtudes tuge. Esmast toe vajadust hindab ja tuge osutab kool. Õpilasele, kellel tekib takistus koolikohustuse täitmisel või mahajäämus õpitulemuste saavutamisel, tagab kool **üldise toe**, mis kujutab endast õpetaja pakutavat individuaalset lisajuhendamist, tugispetsialistide teenuseid ning vajadusel õpiabitundide korraldamist individuaalselt või rühmas.

Kui kooli tagatud üldine tugi ei anna õpilase arenguks soovitud tulemusi, siis võib rakendada koolivälise nõustamismeeskonna soovitusel **tõhustatud tuge** või **erituge**. Rakendatava toe maht ja sisu ei sõltu niivõrd õpilase meditsiinilisest diagnoosist või määratud puudest, kuivõrd sellest, millist õppekorraldust ja tugiteenuseid ta vajab.

Tõhustatud tuge vajab eelkõige õpilane, kel on püsiv õpiraskus, kõnepuue, psüühika- ja käitumishäire või mõni muu puue või tervislik seisund, mille tõttu ta vajab pidevat tugispetsialistide teenust. Tavaliselt koostatakse talle individuaalne õppekava ühes, mitmes või kõigis õppeainetes. Üldjuhul kaasatakse tõhustatud tuge vajavad õpilased tavaklassi, kuid nad õpivad osalise õppeajaga kas individuaalselt või tasemerühmas, kus kasutatakse eripedagoogilise sekkumise põhimõtteid, mida järgitakse ka koosõppes tavaklassiga. Õpilast toetavad tugispetsialistid, vajadusel pakuvad talle tugispetsialistide soovitusete

¹ Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus. (2016). Centar. <https://centar.ee/case-studies/haridusliku-erivajadusega-opilaste-kaasava-hariduskorralduse-uuring/>.

järgi klassis tuge ka õpetaja või abiõpetaja. Kui koolis on piisav hulk samas vanuses ja sarnasel arengutasemel õpilasi, kes vajavad spetsiifilist õppekorraldust, nt lihtsustatud õppe rakendamist, saab õpet korraldada ka eriklassis eripedagoogi juhendamisel.

Erituge rakendatakse õpilastele, kes raske puude/liitpuude või raske ja püsiva psüühikahäire tõttu vajavad väga spetsiifilist õppekorraldust ning ressursimahukaid tugiteenuseid. See tähendab puudespetsiifilist õppekorraldust, õppekeskkonda, õppemetoodikat, õppevahendeid ja õppes osalemiseks järjepidevat ning süsteemset tugispetsialistide teenust lõimituna sotsiaal- ja/või tervishoiuteenustega. Tavaklassi kaasatuna vajavad nad osajalist eraldi õpet individuaalselt või rühmas või pidevat individuaalset toetamist klassis. Õppe võib korraldada ka eriklassis.

Eriklasside ja -rühmade moodustamiseks on paindlikumad võimalused

Seadusemuudatusega kaotati jäik eriklasside jaotus ja täituvuse piirnormid. Tuge vajavad õpilased võivad õppida tavaklassis, neile võib olla korraldatud osajaline individuaalne õpe või tagatud võimalus õppida eriklassis või -koolis. Õpilaste arvu õpiabirühmas, tasemerühmas ja eriklassis määrab direktor, arvestades õpilaste hariduslike erivajaduste iseloomu. Eriklassis viiakse tõhustatud tuge saavate õpilaste õppetööd läbi kuni 12 lapsega ja erituge saavate õpilaste puhul kuni kuue lapsega. Õpe õpiabi- või tasemerühmas või eriklassis peab olema õpilase vajadustest lähtudes põhjendatud ja ajaliselt piiritletud.

Häid näiteid paindlikust õppekorraldusest leiab kõikjalt üle Eesti ja siinkohal toome ühena välja Pärnumaa. Pärnu Vanalinna Põhikooli juurde on loodud õpikeskus, kus saavad 1.–9. klassini õppida lapsed, kes vajavad rahulikumat õpikeskkonda

ja väiksemat kollektiivi. Sealsed õpetajad on saanud eripedagoogilise täiendõppe või on eripedagoogi haridusega. Õpikeskus asub koolimajast üle õue ja õpilased saavad oma kunsti, käsitöö ja muusikatundides osaleda Pärnu linna huvikoolide töös. Nad osalevad kooli ühisüritustes just sellisel määral, mis nende hariduslike erivajadusi arvestades võimalik on. Pärnu Kuninga Tänav põhikoolis käivad lihtsustatud õppel õppivad lapsed küll eraldi klassis, aga samas majas. Kõigile erilistele lastele on koolis leitud võimalus eri- või tõhustatud toe pakkumiseks, õpetajateks on eripedagoogid ning koolis töötavad ka abiõpetajad. Pärnu Vanalinna Põhikoolis luuakse tasemerühmi: mõnes aines (näiteks matemaatikas) toimub õppetöö paralleelselt kahes rühmas.

Erikoolid jäävad tegutsema ka tulevikus

Kaasavas hariduses lähtutakse sellest, et kõik lapsed, hoolimata oma erivajadusest, õpivad üldjuhul kodukohajärgses koolis ning saavad kohanduste kaudu vajalikku tuge ja toetust. Samas keerulisemate probleemide ja diagnooside korral, nt intellekti- puude või liitpuude puhul ei suuda õpilane toime tulla tavakooli ja -õppe tingimustes. Neile lastele, kelle haridusliku erivajaduse iseloom ei võimalda õppida elukohajärgses tavakoolis, tagatakse võimalus õppida erikoolis. Eestis oli eelmisel (2017/2018) õppeaastal kokku 39 erivajadusega lastele mõeldud kooli, neist 18 riigikooli (1338 õpilast), 14 munitsipaalkooli (1741 õpilast) ja 7 erakooli (190 õpilast).

Erikooli tuleks eelistada eeskätt juhul, kui tavakoolis ei ole vajalikke tingimusi ja pädevust erivajadusega lapse õppe korraldamiseks, toetamiseks ja vajalike tugiteenuste pakkumiseks. Erikoolides töötavad spetsiaalse ettevalmistuse ja kogemusega õpetajad ning on olemas vajalikud

õppematerjalid. Kompetentsikeskustena saavad erikoolid olla toeks ja nõustajaks ka tavakoolidele.

... korraldati ümber õppe korraldamiseks ja tugiteenuste rakendamiseks soovitude andmise kord ja sisu.

Soovitusi õppe korraldamiseks ja tugiteenuste rakendamiseks annavad koolivälised nõustamismeeskonnad

Kui varem kehtinud regulatsiooni kohaselt andsid soovitusi nii maakondlikud kui ka üleriigiline nõustamiskomisjon, siis nüüd on kõigi meetmete soovitamine viidud maakondlikule tasandile. Koolivälise nõustamismeeskond on olemas igas maakonnas Rajaleidja keskus. Meeskond hindab iga lapse võimeid, aga ka tervisest tulenevaid piiranguid ning annab koolile soovitusi õppekava, -meetodite, -korralduse ja -keskonna ning täiendavate teenuste osas. Kõik sellised soovitused sünnivad koostöös lapsevanemate, kooli, tervishoiu- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistidega. Tulemus ei sõltu ainuüksi meditsiinilisest diagnoosist, vaid sellest, kuidas kõiki võimalusi ja piiranguid arvesse võttes oleks edasine koolitee õppijale kõige parem.

Koolivälise nõustamismeeskonna soovitusi kohaselt ja vanema kirjalikul nõusolekul rakendab kool õpilasele tõhustatud tuge või erituge, terviseseisundist tulenevat koduõpet, koolikohustuslikule õpilasele mittestatsionaarset õpet; vähendab ja asendab riiklikus õppekavas ettenähtud õpitulemusi ühes või mitmes aines; soovib lihtsustatud, toimetuleku- või hooldusõppe rakendamist või vabastab õpilase kohustusliku õppeaine õppimisest. Koolivälise nõustamismeeskond peab

soovituse andmisel kaasama haridus-, sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna spetsialistid.

... suurendati riigieelarvelist haridustoetust, lisandus tegevuskulutoetus.

Riik suurendab olulisel määral rahalist panust tuge vajavate õpilaste õpetamisse

Hariduslike erivajadustega laste paremaks toetamiseks suurendati sellest aastast kohalike omavalitsuste ja eraüldhariduskoolide pidajate rahalist toetust. See hõlmab nii kõrgemas määras õpetajate palgatoetust kui ka tegevuskulutoetust. Võrreldes eelmise aastaga suurenes sel aastal riigieelarveline õpetajate tööjõukulude toetus enam kui viie miljoni euro võrra. Riigieelarvest kohalikele omavalitsustele ja erakoolide pidajatele antava tegevuskulutoetuse maht on sel aastal munitsipaalkoolide pidajatele enam kui 17 miljonit eurot ja eraüldhariduskoolide pidajatele enam kui 1,2 miljonit eurot.

Tegevuskulutoetust võib kasutada õpilastele tõhustatud ja eritoe rakendamiseks ning tugispetsialistide tööjõukulude katmiseks juhul, kui tugispetsialistidele tagatakse õpetajatele kehtestatud töötasu alammääraga samaväärne töötasu. Üldist tuge vajavate laste tugiteenuste kättesaadavuse parandamiseks anti lisaks toetusfondi kaudu antavatele summadele kohalikele omavalitsustele täiendavalt 3,1 mln tulubaasi kasvu kaudu.

Õppekeskkonna arendamiseks saavad nii kohalik omavalitsus kui ka erakooli pidaja selle aasta teisest poolest taotleda toetust Euroopa Sotsiaalfondist kaasrahastatavast kaasava hariduse taristu meetmest, mille maht on 9,5 mln eurot.

... suurendati riikliku järelevalve rolli tuge vajavate laste õppekorralduse paremaks seireks.

Info toe vajaduse ja rakendatud meetmete kohta kajastub EHISes

Eesti Hariduse Infosüsteemis on koolipidajale ja koolile vanema nõusolekul nähtavad koolivälise nõustamismeeskonna soovitusel tugiteenuste ja koolikorralduslike meetmete rakendamiseks. Samuti saavad kool ja koolipidaja näha, milliseid meetmeid on kool õpilase toetamiseks varem rakendanud. Kui õpilane vahetab kooli või asub õppima järgmisele haridustasemele, on haridusastusele, kus õpilane õpinguid jätkab, nähtavad viimase kolme aasta jooksul koolivälise nõustamismeeskonna soovitusel ning eelmises koolis rakendatud meetmed.

Õpilastele pakutav õpe peab olema tulemuslik ja kvaliteetne

Järelevalvet koolide ja kooli pidajate tegevuse õiguspärasuse üle teostab haridus- ja teadusministeeriumi välishindamisosa-kond. Seadusemuudatusega sätestati haldusjärelevalvet tegeva ametiisiku õigus külastada kooli, et kontrollida hariduslike erivajadustega õpilastele toe pakkumist. Lisaks jälgitakse regulaarselt kooli poolt EHISesse sisestatud andmeid õpilastele rakendatud tugimeetmete kohta ning võrreldakse neid koolivälise nõustamismeeskonna soovitustega.

Neil juhtudel, kus kooli märgitud meetmed ei vasta soovitustele, selgitatakse täpsemalt asjaolusid ja nõustatakse kooli õpilasele toe pakkumisel. Vajadusel algatatakse järelevalve, mille tulemusel on võimalik teha koolile ja pidajale täitmiseks kohustuslik ettekirjutus soovituste järgimiseks. Kui kooli pidaja ei täida hariduslike erivajadustega õpilastele toe pakkumise kohustuse rikkumisega seotud ettekirjutust selles märgitud tähtaja jooksul, näeb seadus ette sunniraha ülemääraga 10 000 eurot.

... loodi täiendavad võimalused tugispetsialistide töö väärtustamiseks.

Riigi eraldatav toetus võimaldab maksta tugispetsialistidele väärilist töötasu

Õpilase arengu toetamiseks tagatakse koolis õpilasele vajadusel vähemalt eripedagoogi, logopeedi, psühholoogi ja sotsiaalpedagoogi teenus. Teatud piirkondades on ilmnenud puudus tugispetsialistidest. Samas ei tööta olemasolevad tugispetsialistid sageli täiskoormusega, sest väikestes maakoolides täiskoormusega spetsialiste ei vajatagi. Haldusreformi tulemusel moodustunud suuremad kohalikud omavalitsused võimaldavad olemasolevatel tugispetsialistidel töötada aga senisest paindlikumalt. Tugispetsialiste on võimalik koondada kohalike omavalitsuste üksustesse, mis teevad kõik piirkonna koole ja lasteaedu.

Riik suurendab koolipidajate võimekust, andes senisest suuremat rahalist tuge, kohalik omavalitsus otsustab koostöös kooli(de)ga, kuidas tagada tugiteenuste kättesaadavus parimal moel. Rajaleidja keskused aitavad kohalikel omavalitsustel tugiteenuste vajadust hinnata ning nõustavad paindlike lahenduste leidmisel.

Tugispetsialistid saavad lähtetoetust

Soodustamiseks äsja kõrgkooli lõpetanute kooli tööle asumist, laiendati seadusemuudatusega 2018. aastast lähtetoetuse taotlemise õigust lisaks õpetajakoolituse lõpetanutele ka erialase kõrgharidusõppe lõpetanud tugispetsialistidele. Juba töötavate tugispetsialistide töö väärtustamiseks ning haridustugiteenuste kättesaamise parandamiseks on võimalik riigi eraldatavast

tegevuskulutoetusest maksta tugispetsialistidele ka väärilisemat tötötasu. Lisaks on võimalik tugispetsialiste väärtustada neile määratavate haridusstipendiumite ja -preemiatega.

Muutus tuleb varajase märkamise ja võrgustikutööga

Kaasava hariduse edendamisel on väga oluline ühiskondlike mõttemallide muutus. Lapse arengu toetamisel on äärmiselt tähtis varajane märkamine, info liikumine ja võrgustikutöö. On häid näiteid info liikumisest ja koostööst lasteaia ja kohaliku omavalitsuse vahel. Rajaleidja keskused on toonud esile Raplamaal toimivat koostööd Kohila lasteaedade Sipsik ja Männi ning Kohila Gümnaasiumi vahel, kus varajane märkamine toimib väga hästi. Lasteaia tugispetsialistid teevad tihedalt koostööd lastevanemate ja Rajaleidja keskusega, et selgitada välja vajadus tõhustatud või eritoe pakkumiseks kohe esimesse klassi õppima asumisel. Nii ei pea kool uuesti hakkama

„avastama” laste erivajadusi, vaid saab juba kevadel planeerida sügisel avatavate klasside sobilikku suurust.

Kuivõrd koolidel oli muutunud põhikooli- ja gümnaasiumiseadusega oma tegevuste kooskõlla viimiseks aega 1. septembrini 2018, siis on seadusemuudatuste mõju veel vara hinnata. Siiski, need koolid, kes juba enne olid kaasava hariduse eestvedajad, said hoogu juurde ja saavad nüüd paindlikumalt oma tegevust korraldada.

Koolide ja kooli pidajate toetamiseks seadusemuudatuste rakendamisel ning laiemalt kaasava hariduse põhimõtete ellu viimisel korraldavad haridus- ja teadusministeerium ning Rajaleidja keskused koos partnerorganisatsioonidega õppeaasta alguses piirkondlikke kaasava hariduse arengupäevi, et jagada kogemusi, kuidas luua tuge vajavatele õpilastele võimetekohase hariduse omandamiseks parimaid võimalusi. **S**

Lisainfo: www.hm.ee/et/hariduslike-erivajadusega-opilaste-toetamine

2017. aastal Eesti Puuetega Inimeste Koja välja antud raamat „Teekond erilise lapse kõrval”, mis koondab infot erivajadustega ja puudega laste lähedastele, on saanud väga positiivset tagasisidet nii lapsevanematelt kui ka kui sotsiaal- ja haridusvaldkonna spetsialistidelt. Eesti- ja venekeelse raamatu PDF-versiooni leiab veebilehelt www.epikoda.ee/trykised/.

Kommentaar

Eesti Puuetega Inimeste Koda toetab kaasava hariduse ideed, kuid selle elluviimisel on asjaosaliste – eelkõige riigi, omavalitsuste ja koolide, kuid ka perede – ees mitmeid tõsisemaid probleeme. Eesti Puuetega Inimeste Koja kui erivajadustega lapsi ja nende peresid esindava organisatsiooni arvates kerkivad kaasava hariduse rakendamisel esile järgmised takistused:

- 1) erialase haridusega õpetajate (nt õpetaja kutsega eripedagoogide) ja tugispetsialistide (nt logopeedide) karjув puudus – praegu ei saa enam öelda, et puudus on rahast, kuid puudus on inimestest
- 2) õpetajate põhimassi vähesed oskused ja teadmised lisatuge vajavate õpilastega toimetulekuks
- 3) abiõpetajate puudus, kuid ka asjaolu, et abiõpetaja amet on defineerimata – ei ole vastavat õppekava, kutsestandardit ega palgataset, mis tähendab, et iga kool tõlgendab abiõpetaja ametit omamoodi
- 4) kohati suured koolid ja suured klassikomplektid – väike õpilaste arv klassis on oluline erivajadustega õpilast toetav tegur ja peamine eeldus teiste meetmete mõjule
- 5) erivajadustega laste ja nende vanemate jooksutamise – haridus-, sotsiaal- ja tervishoiusüsteemi teenused ning andmebaasid on omavahel sidumata
- 6) erivajadusteta laste vanemate tõrjuvad hoiakud.

Usume, et kõigi pingutuste toel on need takistused aja jooksul ületatavad. Rõhutame, et nii suure muutuse elluviimiseks ei piisa sellest, kui pingutab ainult ministerium või kui pingutab ainult kool või ainult pere. Kõigil on õnnestumise nimel täita oma osa.

Anneli Habicht, EPIKoja tegevjuht